

Så minns vi Johan Cullberg 1934–2022

Svenska Psykiatriska Föreningens hedersledamot Johan Cullberg avled i juni i en ålder av 88 år. Han efterlämnade hustrun Inger Alfvén som avled bara en dryg månad senare samt fyra barn med familjer. Kvar finns också allt han bidragit med för en positiv utveckling av den svenska psykiatrin.

Psykiatern

Daniel Frydman skriver här intill att Johans gärning var en "till synes lång och kanske svåröverblickbar sträcka". Jag gör i det följande ett försök att kartlägga några delar av sträckan.

Efter uppväxten i Västerås, där fadern var biskop, genomförde Johan medicinarstudier i Uppsala och Stockholm där han sedermera utbildade sig till psykiater och psykoanalytiker. 1972 disputerade han på en avhandling om psykiska biverkningar av behandling med p-piller och året därpå blev han docent i psykiatri.

Brodern Erlands insjuknande i schizofreni på 50-talet fick stor betydelse för Johans fortsatta inriktning. Under åren var han involverad i och drev flera olika projekt för att reformera och utveckla den psykiatriska vården som t.ex. det nydanande Nackaprojektet på 1970-talet. Särskilt engagerad var han i vården av nyinsjuknade i psykos.

Johan fick professors namn av regeringen 1995 och under flera år var han även en uppskattad gästprofessor på Ersta Sköndal högskola (numera Marie Cederschiöld högskola).

Författaren

Johan Cullberg debuterade som författare 1971 med *Det psykiska traumat*. Det stora genombrottet kom 1975 med *Kris och utveckling* som fick ett oerhört genomslag och har beskrivits som en "folkbildande klassiker". Med översättningar inräknade har den sålts i över 400 000 exemplar.

Nästa uppmärksammade fackbok blev *Dynamisk psykiatri* 1984 som bl.a. använts som kurslitteratur på läkarutbildningen.

Känd för den stora allmänheten blev han genom ett antal böcker med psykiatriska analyser av kända svenska författare: August Strindberg, Stig Dagerman, Gustaf Fröding, Gunnar Ekelöf och Hjalmar Söderberg.

2007 kom hans memoarer *Mitt psykiatriska liv*, där han skildrar sitt liv från uppväxtåren och framåt.

Den sista boken blev *Att insjukna i psykos* 2020 som han skrev tillsammans med Maria Skott och Pontus Strålin.

Böckerna har översatts till totalt 8 språk.

Johan tilldelades 1991 Svenska Förläggareföreningens fackbokspris, vilket var föregångaren till Augustipriset, och 2008 fick han Svenska Akademiens Doblougskas pris.

Första gången jag själv stötte på namnet Johan Cullberg var under läkarutbildningens första termin där *Kris och utveckling* hörde till den obligatoriska kurslitteraturen. Boken gjorde ett outplånligt

intryck på mig genom att förklara och sätta ord på sådant som jag erfärit och sett utan att då förstå vad som hände.

Kontakt på kongress

Min första kontakt med Johan "på riktigt" var 1991. Stockholm skulle stå värd för Xth International Symposium for the Psychotherapy of Schizophrenia, Johan var lokalt ansvarig som "President of the Symposium". Ett antal ST-läkare (eller FV som det då hette) engagerades för att bistå som värdar och jag fick lyckan att bli en av dem. Det var min första internationella kongress och därför oerhört spännande. I värdarnas arbetsuppgifter ingick sådant som att registrera deltagare, visa tillrätta och leta efter försvunna paraplyer. När vi inte behövdes fick vi gå på föredragen. Alla var inte helt lättillgängliga för en i psykoterapi obevandrad person men några var ändå fullt begripliga. Jag minns särskilt en workshop där det berättades om hur man på ett psykiatriskt sjukhus i USA satte upp teaterpjäser med patienter med schizofreni som skådespelare. Man kan tycka att det var belöning nog, att få gå på föredragen, men efter kongressen bjöd Johan oss värdar på lunch i sitt hem som ett ytterligare tack. Det kom jag senare att se som typiskt för Johan – generositeten, intresset och engagemanget för alla han mötte. Ingen var bara en anonym kugge i maskineriet.

Cullbergstipendiet

Vi stötte sedan ihop i olika sammanhang genom åren men vår huvudsakliga kontakt kom att utvecklas i och med Cullbergstipendiets tillblivelse där jag ända från starten ingick i kommittén som utser stipendiaterna.

Johan ansåg att hans egna studieresor utomlands hade varit ovärderliga för hans professionella utveckling och därför ville han ge ST-läkare i psykiatri möjlighet att också åka ut i världen och ta del av nya och annorlunda arbetssätt. Det fick honom att ta initiativet till att instifta ett resestipendium, till en början enbart för ST-läkare men efter några år även för specialister. Stipendiet, som finansieras av Natur & Kultur, bekostar auskultation under två till fyra veckor i ett annat land. Sedan starten 2009 har hittills 60 personer utsetts till stipendiater. De resor som genomförts har bidragit till såväl egen professionell utveckling som till att föra hem kunskaper av betydelse för att utveckla den svenska psykiatrin.

De första åren skedde kommitténs överläggningar runt matbordet i Johans och Ingers lägenhet på Reimersholme i Stockholm. Jag tror att vi alla, liksom jag själv varit redan 1991, inledningsvis var en smula "starstruck" men Johans värme och lättsamhet gjorde att han mycket snart kändes som en gammal vän.

Efter några år flyttades mötena till Natur & Kulturs lokaler där de sedan dess ägt rum med undantag för pandemibetingade möten över nätet.

Stipendiet var en stor glädje för Johan och han var ända till slutet djupt engagerad i bedömningen av ansökningarna. I år kunde han för första gången inte delta i överläggningarna men han läste ansökningarna, vi diskuterade igenom dem på telefon och han hade tydliga synpunkter.

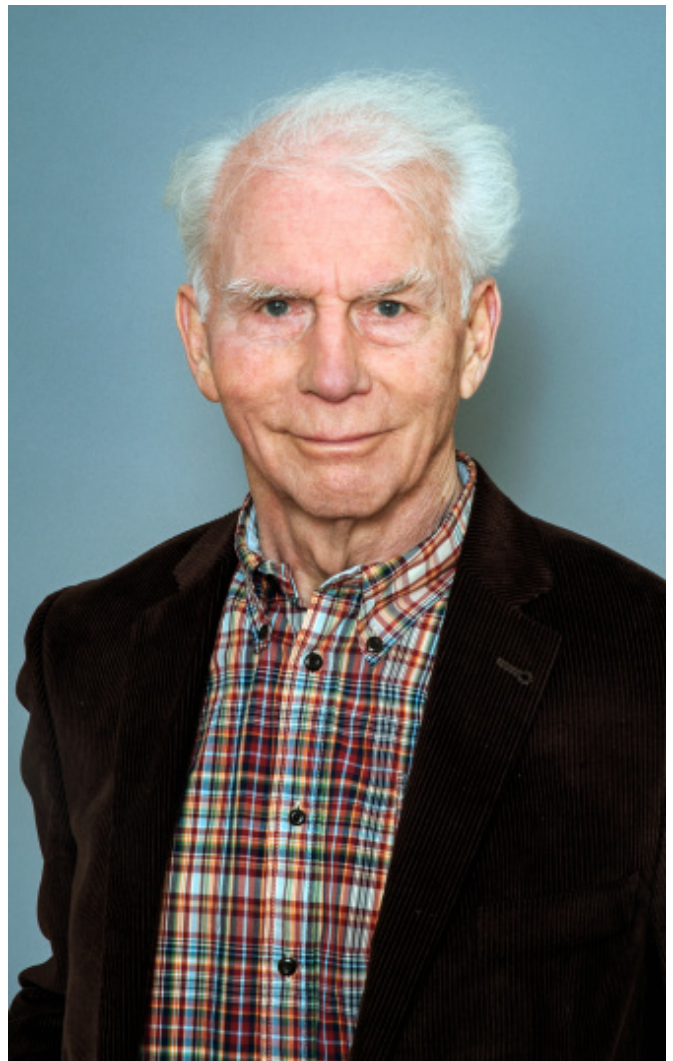

Foto: Ulla Montan

Vännen

Beskedet om Johans bortgång var väntat men kändes ändå överkligt. Han hade ju alltid funnits!

Många är de minnestexter som skrivits och många är de vackra ord som använts för att beskriva Johan som kollega och vän: värme, intresse, nyfikenhet, engagemang, outtröttlighet, inspiratör, föregångare, nestor.

Mig tycktes det som att han genom livet bevarat barnets entusiasm och nyfikenhet inför tillvarons förunderligheter.

Det blir tomt utan Johan.

Tove Gunnarsson
Redaktör Svensk Psykiatri
Sammanställande i kommittén för Cullbergstipendiet

Johan Cullberg – minnen av en mentor och vän

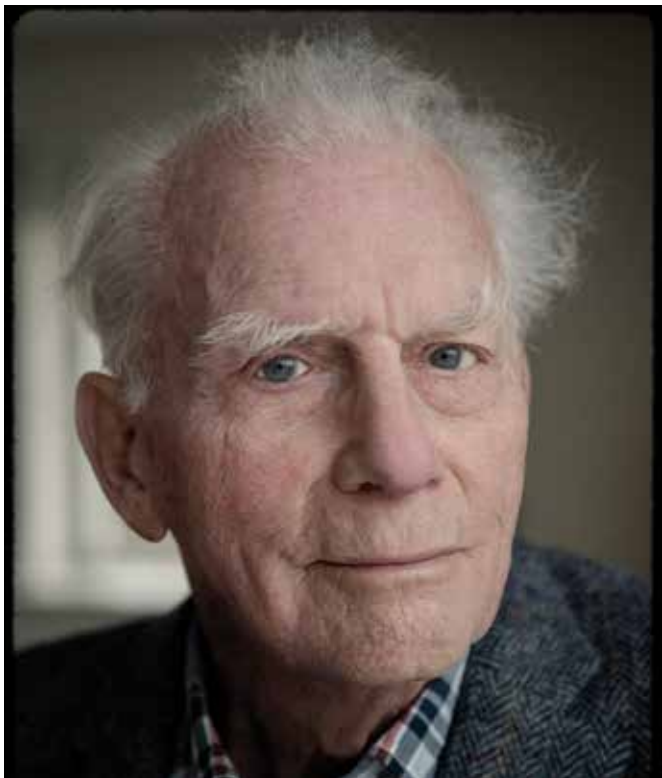

Foto: Håkan Elofsson

► Johan Cullberg rörde sig mellan olika områden i sin psykiatriska gärning. Från den på sin tid epokgörande kristeorin till arbetet med patienter med nydebuterad psykos och vidare till att mot slutet av hans liv intressera sig för personer med pedofil läggning – en till synes lång och kanske svåröverblickbar sträcka.

Jag lärde känna Johan Cullberg vid mitt första underläkarvik efter läkarexamen, på Södersjukhusets psykiatriska klinik. Cullberg förestod mottagningen för nyinsjuknade – en sorts fortsättning på Nackaprojektets arbete med samma grupp – och fungerade också som klinisk handledare åt underläkarna på kliniken. Väldigt snabbt blev det tydligt att han förutom de självklara kliniska frågeställningarna om patienternas tillstånd, hade patienternas personliga omständigheter och förutsättningar i fokus för sitt intresse.

När jag jobbat några månader så var det en patient på avdelningen som varken jag eller avdelningens överläkare blev kloka på. Jag minns att jag när jag tog upp patienten vid ett handledningstillfälle sa ungefär ”Jag är ju helt ny i gebitet och fattar inget av vad som händer med min patient, det gör mig nyfiken.” Istället för

diskussioner om patientens tillstånd så kom ett annat sorts svar: ”Ja du, det är likadant för mig. Jag har visserligen jobbat ganska många år – och kan ganska många saker. Men man blir ändå nyfiken, vad är det som pågår i patienten? Det vill man ju förstå.”

Under våra samtal uppmärksammade Johan också mitt intresse för psykoanalys. Upprepade gånger fick jag frågan om jag ville bli psykoanalytiker eller psykiater. När jag tyckte att jag svarat på frågan väldigt många gånger så blev jag osäker på vad frågan gällde. Hade han glömt vad vi pratat om eller vad var det egentligen frågan om? Till slut frågade jag varför han ”tjatade” om det. Hans svar var egentligen enkelt och hängde ihop med hans eget tvivel om disciplinerna. Han beskrev en oro för att det psykoanalytiska undersökandet av det inre livet skulle dominera över den kliniska psykiatrin, som i sin praktik handlar om det yttre fungerandet. Genom att ställa frågan flera gånger om, hade han velat göra mig uppmärksam på att det ”vanliga” viktiga psykiaterarbetet kunde befruktas av psykoanalysens sätt att närma sig patienterna, istället för att det skulle finnas en dikotomi mellan områdena.

Kontakten med Johan Cullberg upphörde inte med vikariatet på Södersjukhuset, genom åren möttes vi vid flera tillfällen för att diskutera såväl psykiatriska ämnen som frågor inom den kulturella sfären. Alltid givande samtal, om de författare han skrivit om och om annat. Johan själv omsatte ju sitt intresse för konstnärer i text och han var nyfiken på mitt engagemang för poeten Nelly Sachs och ”drev på” för att det skulle komma ut något av det. Med hans hjälp fick jag också möjlighet att ta del av hennes sjukhistoria på ett sätt som annars inte varit möjligt. Förhoppningsvis kommer jag någon dag att komma i mål med det projektet.

Det Cullbergska sättet att ställa frågor och intressera sig för patienterna från många olika håll föll väl in i min personliga läggning och kom att bli vägledande för ett sätt att jobba. Kanske hade jag tänkt som jag tänker idag ändå, men det känns verkligen som att min inställning till det psykiatriska arbetet hade blivit annorlunda om jag bara mött produktionsperspektivet från avdelningen, utan den nyfikna hjälptänkaren.

Det ter sig som att kompassnålen som styr Johan Cullbergs arbetsinriktning har orienterat efter nyfikenhetens gravitation. Det har förstås också gällt hans författarskap, med intressanta porträtt av Strindberg, Dagerman, Ekelöf och andra.

Jag känner mig tacksam för alla samtal vi fört, om patienter, poeter och ängschampinjoner.

Daniel Frydman
Psykiater, psykoterapeut, psykoanalytiker
Stockholm

Varje gång du väljer förlaget Natur & Kultur är du med och bidrar till något större. Vi är en oberoende stiftelse som ska göra skillnad i samhället. Förutom att inspirera till läsande och lärande stärker vi röster i det demokratiska samtalet genom priser, stipendier och stöd.
Vi ger ordet till fler.

Cullbergstipendiet

Vill du bli inspirerad till nya arbetssätt genom att lära av kolleger utomlands? Ta chansen att resa ut i världen i Johan Cullbergs anda. Välkommen att ansöka om resestipendier för ST-läkare i psykiatri och psykiatrer senast den 1 februari. Stipendierna finansieras av stiftelsen Natur & Kultur.

Syftet med Cullbergstipendiet är att stimulera till fördjupat kliniskt tänkande med inriktning på psykiatri, barn- och ungdomspsykiatri eller rättspsykiatri. Resestipendiet ska användas till resa, boende och levnads-kostnader vid auskultation vid en psykiatrisk verksamhet utomlands under två till fyra veckor.

Det ska företrädesvis handla om att delta i kliniskt arbete eller metodutveckling. Forskning och deltagande i konferenser eller kurser kommer att ges lägre prioritet. Att vidareutveckla kunskaper om psykosociala och biologiska

integrativa synsätt eller studera förebyggande arbete och/eller behandlingsprojekt är några av de områden som kan omfattas. Maximalt 60 000 kr kan sökas. På nok.se/cullbergstipendiet kan du läsa mer om stipendiet och hur du ansöker.

Ansökan

Ansökan ska vara stipendie-nämnden tillhanda senast den 1 februari 2023. Stipendiernas namn tillkännages i mars.

Diskutera med kolleger och läs färskas tidskrifter för att se var det bedrivs spännande psykiatriskt arbete! Ta sedan kontakt med den

arbetsplats där du vill vistas om du tilldelas ett stipendium. Det går givetvis bra att mejla även framstående personer om möjligheten att få komma och auskultera.

Vid frågor kontakta kanslisten@svenskpsykiatri.se

Stipendiekommitté

Ansökningarna bedöms av Tove Gunnarsson (Svensk Psykiatri), Hanna Edberg (rättspsykiater), Petra Truedson (ST-läkare i psykiatri), Jörgen Vennsten (barn- och ungdomspsykiater), Pauliina Victorsson (psykiater) och Annika Schildt (Natur & Kultur).

nok.se/cullbergstipendiet